

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2016/3.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **TEN OORLOG! EEN NIEUWE
LITERATUURGESCHIEDENIS VAN DE EERSTE
HELFT VAN DE TWINTIGSTE EEUW**

Als de Taalunie ooit zal worden ontbonden – wat misschien sneller zal gebeuren dan wij denken – wat zal dan het eindoordeel zijn over de reeks literatuurgeschiedenissen die zij gepubliceerd zal hebben? Men zal de met verve geschreven delen van Frits van Oostrom over de middeleeuwen prijzen, de heel gedegen delen van Hugo Brems en Karel Porteman roemen, de terechte opwaarderingen van de Nederlandse achttiende en de Vlaamse negentiende eeuw door Inger Leemans/Gert-Jan Johannes en Piet Couttenier loven, en men zal het hebben over die eens met op het blaazen: het deel over de periode 1900-1945, *Bloed en rozen* door Jacqueline Bel.

Voor één keer moet in een recensie het oordeel niet uitgesteld worden tot het einde of verstopt

worden tussen de lijnen, maar moet het vanaf het begin duidelijk gemaakt worden: dit deel had niet mogen verschijnen.

Ten eerste omdat het een visieloze literatuurgeschiedenis is. Methodologisch wordt er geen enkele keuze gemaakt, niet tussen tekst, auteur of context, tussen stroming of generaties, tussen een institutionele of een poëtische benadering. Het is van alles wat en daardoor van alles te weinig. Sommige genres komen aan bod, andere worden niet systematisch behandeld (jeugdliteratuur, drama, essayistiek), sommige subgenres krijgen aandacht, andere verdwijnen uit het zicht zoals de *vie romancée*, het prozagedicht, het epische gedicht, het dagboek, en noem maar op.

De nadruk ligt volgens het 'Vooraf' niet op poëtica's of op de historische, maatschappelijke en institutionele context maar op de literatuur zelf; twee alinea's verder wordt er gezegd dat selectie noodzakelijk is en in de volgende alinea wordt gesteld dat "de focus bij de selectie ligt op poëtische, historisch-maatschappelijke en institutionele aspecten". Dat is dus een drogredenering (we doen wat we zeggen niet te doen), die betekent: de keuze voor literatuur wordt bepaald door die aspecten waarvan gezegd werd dat ze niet vooropstonden. En dus niet door wat nog van waarde is in de literatuur zelf: de teksten. Harold Bloom meende ooit dat een canon wordt bepaald door de boeken zelf. Dat is een moedige gedachte, die impliceert dat een literatuurgeschiedenis vooral over teksten moet gaan die nog steeds van waarde geacht worden (of over de esthetische of cultuurhistorische waarde waarover we ten minste kunnen discussiëren). Wie *Het revolverschot* van Virginie Loveling werkelijk heeft gelezen, merkt dat het slot het boek tot een draak maakt en doet terugvallen in het romantisch realisme dat de rest van het oeuvre van Loveling zo onmogelijk maakt. Bovendien lopen haar oorlogsdagboeken stilistisch op krukken in vergelijking met die van Streuvels of Buysse. Dat zijn intersubjectief te verantwoorden oordelen die kunnen leiden tot een juiste inschatting van de betekenis van bepaalde schrijvers en dus van de ruimte die een auteur in een literatuurgeschiedenis voor de toekomst toebedeeld moet krijgen.

Maar nee, Bels indeling biedt van alles wat en in erg ongelijke mate. Het enige indelingscriterium dat

in de bijna duizend bladzijden wat houvast biedt, is dat in decennia. Dat is zoals een klein kind weet, het meest arbitraire criterium om een literatuurgeschiedenis in te delen dat er bestaat. Auteurs publiceren meestal over decennia heen, maar worden nu in tien jaar geperst en worden desnoods nog eens in een volgend decennium vermeld. Dat is even willekeurig als een grote groepsfoto in vijf stukken knippen, zodat die dan op verschillende pagina's in een album kan worden geplakt.

Bel komt niet tot een vernieuwende indeling. Zo had ze kunnen proberen om een stroming als de neoromantiek haar rechten te geven door daar nieuwe mystiek en decadentisme in onder te brengen; of om "pathologisch naturalisme" onder het decadentisme te plaatsen. Sommige vastgeroeste visies (zoals die op Karel van de Woestijne) worden niet bijgesteld. In de plaats daarvan wordt secundaire literatuur samengevat en naverteld. Er staat nauwelijks iets in deze literatuurgeschiedenis dat ik niet elders en beter gelezen heb. Goed synthetiseren is op zichzelf een hele krachttoer, maar bijvoorbeeld de acht criteria voor het naturalisme die haar geestelijke vader Ton Anbeek heeft opgesteld, worden door Bel als de eerste de beste student slaafs toegepast. Interessante herontdekkingen blijken dan weer het werk te zijn van anderen (Gustaaf Vermeersch door Kris Humbeek; Minus van Looi door Dirk De Geest). Nederland en Vlaanderen worden volgens de Aantekeningen "grotendeels apart" behandeld. Bel durft niet – in het spoor van Jean Weisgerber – aan het begin van de twintigste eeuw een vorm van psychologisch realisme te herkennen dat het proza in Vlaanderen en Nederland samenbracht; of de Nederlandse generatie van 1910 met die van het Vlaamse tijdschrift *De Boomgaard* te vergelijken.

Ten tweede is dit boek waardeloos omdat het vele onzinnigheden bevat. Ik citeer een typische zin op p. 91: "In Vlaanderen heerste nog veel weerstand tegen het naturalisme, misschien vooral omdat de omstreken schrijver Cyriel Buysse, auteur van *De biezenstekker* (1890), de belangrijkste vertegenwoordiger ervan was." Wat staat hier? Dat er in Vlaanderen weerstand heerste tegen het naturalisme omdat Buysse ervan de belangrijkste vertegenwoordiger was. Maar zou er dan, als er een andere échte naturalist in Vlaanderen had bestaan,

minder aversie tegen het naturalisme hebben bestaan? Natuurlijk niet, want de weerstand tegen het naturalisme was er zo hevig omdat de katholieke kerk er nog zo sterk stond, niet omdat Buysse er was.

Ten derde was deze literatuurgeschiedenis beter ongeschreven gebleven omdat de context en dus de maatschappelijke toestand heel halfslachtig weergegeven wordt. Nergens durft Bel te breken met clichés als die van de roaring twenties (*roaring* voor wie, voor hoeveel procent van de bevolking?). Vele historische passages zijn aaneengeflanst. Neem deze alinea over het jaar 1930: "Vanuit Duitsland, waar Hitlers NSDAP in oktober 1930 bij de verkiezingen de tweede partij van het land werd, was er belangstelling voor Vlaanderen en de Vlaamse beweging. De contacten tussen Vlaamse en Duitse studenten, onderzoekers en andere cultuurdragers werden geïntensiveerd. Niet alle auteurs waren overigens te spreken over de nieuwe ontwikkelingen in Duitsland. Victor J. Brunclair wees bijvoorbeeld het nazisme af, maar schreef wel in 'activistische' bladen als *Ons Vaderland*, *Pan* en *De Schelde*. In de Tweede Wereldoorlog had hij geen bezwaar tegen samenwerking met de Duitsers." Dit gaat zeer snel. Eerst wordt er over het hoofd gezien dat de contacten tussen Vlaanderen en Duitsland al van in de negentiende eeuw intens waren (zie de nergens vermelde studie van Beyen, Draye & Roland over *Deutschlandbilder in Belgien*, 2011), dan wordt er gezegd dat de contacten werden geïntensiveerd (maar wanneer, door wie?) en ten slotte wordt gesuggereerd dat de hele Vlaamse literatuur op enkele uitzonderingen na Duitsgezind was. Waarom wordt er hier overigens niet bij vermeld dat Brunclair in een concentratiekamp omkwam?

Ten vierde moet de studie van Bel overgedaan worden omdat zij de secundaire literatuur niet gebruikt die voorhanden is. Noodzakelijke en nuttige literatuur werd niet geraadpleegd, zoals de bundel van Lars Bernaerts e.a. over *Breuken en bruggen* of het boek van Albert Westerlinck over het vitalisme, dat de stroming in een Europese context plaatst. Over het vroege surrealisme (dat van Marc Eemans bijvoorbeeld) komen we weinig of niets te weten. Daarvoor was *Les avant-gardes littéraires en Belgique* van Weisgerber heel bruikbaar geweest. Gefocust wordt in de plaats daarvan vooral op zaken waar de laatste jaren veel onderzoek naar is gedaan, naar

streekliteratuur en *middlebrow* bijvoorbeeld, *private presses*, vrouwelijke auteurs en koloniale literatuur. Maar zelfs die recente research kent Bel niet voldoende. Vlaamse auteurs als Fernand Toussaint van Boelaere en Emmanuel de Bom die recentelijk werden opgevestigd, respectievelijk in een boek-publicatie van Elke Brems en Tom Sintobin en door *Tussen beleving en verbeelding* van Inge Bertels e.a., krijgen nauwelijks de aandacht die ze verdienen. In ruil daarvoor gaat overmatig veel ruimte naar Buysse.

Ik heb eens nagekeken wat recentelijk verschenen is over de avant-garde van de jaren twintig en niet vermeld wordt: studies van Manu van der Aa e.a. over Seuphor en over P.G. van Hecke, van Virginie Devillez e.a. en An Paenhuysen over dezelfde Van Hecke en consoorten, of van August Hans den Boef en Sjoerd van Faassen over *Van De Stijl en Het Overzicht tot De Driehoek. Belgisch-Nederlandse netwerken in het modernistische interbellum*. Verder ontbreken talrijke artikelen uit het tijdschrift *Revolver*, zoals dat van Bart Vervaeck over Raymond Brulez' *Sheherazade* (een werk dat niet eens besproken wordt). Twee recentelijk verschenen bundels over verbrande schrijvers in Vlaanderen worden niet vermeld in de bibliografie. In ruil voor dat alles krijgen we een parafrase van besprekingen door tal van vaak katholieke recensenten met hun voor ons nu nietszeggende oordelen. De receptiegeschiedenis weergegeven lijkt voor Bel dikwijls een alibi om een boek niet te moeten lezen.

Ten vijfde werpen we deze literatuurgeschiedenis snel weg om de liefdeloze manier waarop ze geschreven is. De stijl is schools, vaak veralgemenend en vaag, zonder enige scherpte. Het 'Vooraf' bevat een treffend voorbeeld daarvan: "Op enkele uitzonderingen na zijn de meeste auteurs die ooit volop meedraaiden in de letteren inmiddels echter simpelweg vergeten. Ook in veel letterkundige overzichten zijn hun namen en werken niet meer te vinden. Verrassend is dat zelfs hele stromingen uit beeld zijn geraakt." Wie denkt dat deze algemeenheid eigen is aan een inleiding, wijs ik op de inleidingen bij andere delen van de Taalunie literatuurgeschiedenis waar je dit soort vaagheden niet vindt. Een van de meest voorkomende woorden die door Bel veel te veel worden gebruikt, is "veel". Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer ze stelt dat "veel" Vlaamse auteurs net als René de Clercq in de letteren

gepromoveerd waren. Waarop berust deze vaststelling? Ze is uit de lucht gegrepen. Hele passages lezen als een slecht geschreven encyclopedie. Zo vind je meermaals bibliografische opsommingen waar je niets aan hebt, en vooral veel losse eindjes waar je als lezer niets mee kunt doen, in de zin van: "De Ridder stelde later in *De Boomgaard* dat Teirlincks *Het bedrijf van den kwade* een eerste poging tot modernisering van de Vlaamse roman genoemd kan worden." Waarom modernisering? Waarover gaat het boek? We komen het niet te weten in deze passage over *Het stille gesternte* van Teirlinck. Ook komen "veel" vrijblijvende evaluaties voor, zoals bijvoorbeeld van Couperus' oorlogsverslaggeving: "De brieven zijn boeiende literaire teksten, egodocumenten." Boeiend, dat zal wel! En ik ken geen brieven die geen egodocumenten zijn. De vergelijking van dit proza met Leni Riefenstahl is dan weer anachronistisch en bizar.

Ten zesde is dit een kwalijk boek omdat voortdurend zaken worden beweerd die niet verklaard worden: waarom vielen *L'Assommoir* van Zola in de smaak in Vlaanderen; waarom veranderde René de Clercq "razendsnel" van ideologische voorkeur; waarom bleef de Vlaamse ontvoogdingsstrijd actueel in 1930? Antwoorden zijn vaak niet moeilijk te vinden. De vraag hoe het komt dat Nederland zoveel meer vrouwelijke auteurs rond 1900 had dan Vlaanderen, stelt Bel niet omdat zij het antwoord niet kent. De oude W.J.M.A. Asselbergs – in zijn deel van de *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden* (1975) – wist het echter wel al: omdat het Nederlandse onderwijssysteem meisjes toeliet tot het middelbaar en hoger voorbereidend onderwijs.

Ten slotte is deze literatuurgeschiedenis ook als referentiewerk onbruikbaar vanwege de vele fouten. Iedereen met een beetje kennis van de periode zal zijn eigen lijstje wel al gemaakt hebben. Hier is een greep uit dat van mij. Kiesrecht voor vrouwen kwam er in België pas na de Tweede Wereldoorlog (p. 22); het woord "gemeenschapskunst" komt níét voor in *De stille kracht* (34), de "écriture artiste" komt in Vlaanderen veel meer voor dan Bel denkt; en er zijn geen "tekeningen" van Khnopff uit 1896 ("schilderijen" volgens de Aantekeningen op p. 998) geïnspireerd op *Bruges-la-morte* van Georges Rodenbach (40). In één-twee-drie kun je met Google verifiëren dat *Kermesses* (98) van Georges Eekhoud

geen “roman” is maar een verhalenbundel; via de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren kun je nagaan dat “pater” (sic!) Verriest slechts één portret van bewonderde katholieke schrijvers in *Van Nu en Straks* publiceerde en niet diverse portretten (52); Brulez stond niet “geheel” buiten *Forum* en zou in menig opzicht de enige echte Forumiaan in Vlaanderen genoemd kunnen worden (676); Vermeylen was al zeven jaar *geen* rector meer toen hij bij het uitbreken van de oorlog zijn functie van hoogleraar aan de Universiteit Gent moest neerleggen (947); *De grote onleesbare* van Kris Humbeek en Kevin Absillis over Conscience verscheen niet in 2014 maar moet nog verschijnen in 2016; enzovoort, enzovoort.

De spellingfouten en slordigheden – vooral maar niet alleen in de bibliografie – hebben de bureau-redacteurs blijkbaar niet opgemerkt, noch de overbodige herhalingen in de Aantekeningen. Een voorbeeld van dat laatste: daar lees je dat er in 2005 een nieuwe visie op *Van Nu en Straks* verscheen “met interessante inleiding van Hans Vandevoorde”; nauwelijks een bladzijde verder bevat dezelfde bundel “verschillende goede artikelen die een nieuwe visie bevatten op de periode”, waaronder een “uitstekende inleiding van Vandevoorde”.

Is het in *Bloed en rozen* van Bel al kommer en kwel? Laten we opsommen wat er wel is: veel aandacht voor triviaalliteratuur en tendensliteratuur, voor terecht vergeten romans en gedichten, en vooral heeft Bel een zwak voor oorlogen: de Boerenoorlog, de Eerste Wereldoorlog, de Russische Revolutie, de Spaanse Burgeroorlog, de Tweede Wereldoorlog. Misschien was oorlog het beste indelingscriterium geweest voor deze literatuurgeschiedenis. Of misschien had Bel zich tot dat onderwerp moeten beperken. Die studie zou dan een andere titel opgeleverd hebben dan de titel die gecalqueerd werd van het socialistische tijdschrift *Brood en rozen*, met name: *Ten Oorlog!*

HANS VANDEVOORDE

JACQUELINE BEL, *Bloed en rozen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1900-1945*, Bert Bakker, Amsterdam, 2015, 1.144 p.